

В статті охарактеризовані поняття і сутність правових категорій «інтереси государства и общества», «моральные основы общества» и «публичный порядок», с помощью которых определяются критерии для установления ничтожности или оспаривания правомочностей, совершенных вопреки таким порядкам, интересам или принципам, а также к которым привязываются их правовые последствия. На основании проведенного исследования разработаны научно обоснованные предложения по усовершенствованию действующего гражданского законодательства Украины.

ОКРЕМА УХВАЛА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Гарієвська М. Б.,

*молодший науковий співробітник НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

У статті розглянуто правову природу окремої ухвали у цивільному судочинстві, проаналізовано норми Цивільного процесуального кодексу України щодо порядку постановлення окремої ухвали, акцентовано увагу на необхідності вдосконалення законодавчої регламентації питань, що стосуються окремої ухвали.

Ключові слова: суд, повноваження суду, окрема ухвала.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), визначаючи повноваження суду як носія судової влади, встановлює, що суд, крім виконання функцій, пов'язаних із безпосереднім вирішенням судових справ, уповноважений виносити окремі ухвали, які мають бути ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод людини.

В даному випадку слід звернути увагу на те, що подібної позиції притримується і низка науковців, які зазначають, що окрема ухвала є «дієвим засобом запобігання правопорушенням» [6, с. 190], «ефективним засобом дотримання законності, забезпечення судом захисту прав і свобод людини» [11, с. 270], «непрямим способом забезпечення законності» [9, с. 472]. Заслугує на увагу і думка О. Жоги, яка зазначає, що «цей процесуальний інститут відомий ще з радянських часів і являє собою не власне судові повноваження судів, а деякі їхні наглядові, за своєю суттю, функції, спрямовані на підвищення правосвідомості та правопорядку» [4].

Так, відповідно до ст. 211 ЦПК України суд, виявивши під час розгляду справи порушення закону і встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню порушення, може постановити окрему ухвалу і направити її відповідним особам чи органам для вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов [1].

Подібні до національного законодавства України норми щодо можливості постановлення судом, який розглядає справу в порядку цивільного судочинства, окремої ухвали, як засобу реагування на виявлені порушення закону, містить цивільне процесуальне законодавство інших країн. Так, ч. 1 і 2 ст. 265 ЦПК Азербайджанської Республіки, ч. 1 ст. 325 ЦПК Республіки Білорусь, ч. 1 ст. 253 ЦПК Республіки Казахстан, ч. 1 ст. 227 ЦПК Киргизької Республіки, ч. 1 ст. 226 ЦПК Російської Федерації містять припис, згідно з яким суд, виявивши при розгляді справи порушення закону й установивши причини й умови, що сприяли вчиненню правопорушення, має право постановити окрему ухвалу й направити її відповідним особам та органам для вжиття заходів з усунення цих причин та умов. Отже, зміст цієї правової норми полягає в тому, що суду надається право звернути увагу на порушення закону та інші недоліки – причини й умови, що сприяли порушенню у діяльності підприємств, установ, організацій, причому не тільки тих, що беруть участь у спорі, а й будь-яких інших.

Однак у постанові Пленуму ВСУ «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12.06.2009 р. № 2 зазначено, що розглядаючи справи, суд відповідно до ст. 211 ЦПК має виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню порушення закону, і постановляти щодо них окремі ухвали та направляти їх відповідним органам та особам. Отже, з аналізу норм ЦПК України випливає, що постановити окрему ухвалу є правом суду, то з аналізу вказаної Постанови можна зробити висновок, що суд зобов'язаний виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню порушення закону, і постановляти щодо них окремі ухвали. На нашу думку, є недоцільним визначати як обов'язок суду виявлення порушення закону та постановлення окремої ухвали, тому виконання такого обов'язку не завжди буде можливим. Доходимо висновку, що постановлення окремої ухвали є правом суду і його можна віднести до дискреційних повноважень суду.

З'ясовуючи правову природу окремої ухвали, слід звернути увагу на те, що питання щодо її суті в процесуальній науці розглядається неоднозначно. Ю. М. Чуйков відмітив, що окрема ухвала постановлюється судом – органом держави, наділеним владними повноваженнями, що знаходить своє віддзеркалення в окремій ухвалі, а тому вона має владний характер для адресата й, безумовно, сприяє виконанню судом превентивних заходів по виявленню й попередженню правопорушень [12, с. 50].

Вчений-процесуаліст Е. М. Мурадян зазначає, що окремі ухвали дають можливість суду при виявленні різних негативних явищ суспільно-економічного та правового життя впливати на них, сприяючи усуненню виявлених помилок, перешкод, порушень. При цьому суд активно впливає на правопорушників і акцентує увагу на недоліках у роботі підприємств і організацій, вимагаючи компетентного рішення від осіб, щодо яких спрямована окрема ухвала. У результаті зміцнюється правовий і суспільний порядок, нормалізується діяльність підприємств і організацій [11, с. 2].

Суб'єктне коло осіб, що мають право на оскарження окремих ухвал, має особливості на відміну від суб'єктів оскарження інших судових рішень. Суб'єктами оскарження останніх є: 1) особи, що беруть участь у справі; 2) особи, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки; 3) прокурор незалежно від участі у розгляді справи з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Окрему ж ухвалу відповідно до ч. 2 ст. 211 ЦПК України може бути оскаржено особами, інтересів яких вона стосується, у загальному порядку, встановленому ЦПК України [1]. Оскільки питання, за якими постановлено окрему ухвалу, можуть взагалі не стосуватися прав та обов'язків осіб, що беруть участь у справі, то звернутись із апеляційною скаргою на судові рішення можуть і особи, що не брали участі у розгляді справи, питання про матеріальні права та обов'язки яких не розглядалися судом. Тому уявляється, що суб'єктне коло оскарження окремої ухвали є більшим, ніж «класичне» коло оскарження судового рішення, що встановлено ст. 292 та 324 ЦПК України [3, с. 140].

Направляти окрему ухвалу також дозволяється особам і органам, які не обов'язково мають бути учасниками процесу. У наведеній нормі передбачено лише право на оскарження цієї ухвали особами, яких вона стосується. Суд може постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності лише стосовно осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними [11, с. 271]. Проте відкритим залишається питання, на яке «порушення закону» вправі реагувати суд. Враховуючи положення ч. 1 ст. 211 ЦПК України, природу окремої ухвали та загальні засади судочинства, можемо стверджувати, що досліджуване рішення надає можливість суду відреагувати на будь-яке порушення закону.

Суд виносить окрему ухвалу в нарадчій кімнаті й викладає у вигляді окремого документа, який має бути підписаний усім складом суду. Якщо справа розглядається колегіальним складом суддів, суддя, який не згоден з окремою ухвалою, має право викласти письмово свою окрему думку.

Окрема ухвала має складатися зі вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. У вступній частині зазначаються назва суду, місце і час постановлення окремої ухвали, склад суду, секретар, учасники судового розгляду, їх прізвище, ім'я та по батькові, короткий зміст судового рішення. У мотивувальній частині вказуються підстави для винесення окремої ухвали, встановлені судом обставини, якими вони підтверджуються. У резолютивній частині суд дає можливі рекомендації щодо усунення таких підстав і зазначає, кому адресовано окрему ухвалу для виконання, строки для вжиття відповідних заходів і повідомлення про них суду, а також строк і порядок оскарження окремої ухвали.

Окрема ухвала має бути обґрунтованою і вмотивованою. Вона може бути винесена тільки на підставі матеріалів, досліджених у суді, та має містити вказівку на дійсні причини й умови, які сприяли порушення закону. Обставини, які належать до причин і умов, що сприяли порушення закону, підлягають всебічному, повному та об'єктивному дослідженню в судовому засіданні. У мотивувальній частині окремої ухвали мають бути викладені доводи, за якими суд дійшов висновку про допущені порушення законності, розкрито суть допущених порушень, вказано конкретні нормативні правові акти, вимоги яких порушено, а також особи, чії дії (бездіяльність) призвели до порушення законності.

Суд не може винести окрему ухвалу (постанову), яка за своїм змістом ставить під сумнів законність та обґрунтованість прийнятого у цій справі рішення [2].

Переконливість окремої ухвали, її виховне значення багато в чому залежать від викладу мотивувальної частини. Перш за все, має дотримуватися сувора логіка викладу фактичних даних. Іноді судді занадто докладно розписують зміст, зупиняючись на дріб'язкових і другорядних деталях, або, навпаки, роблять надто короткі, схематичні записи. Необхідно, щоб при прочитанні документа адресат з першого разу зрозумів суть поставленого перед ним питання.

Іноді суд в окремій ухвалі по конкретній справі наводить факти, виявлені в ході розгляду інших справ, навіть розглянутих іншим складом суддів. Це неправильно, оскільки в даному судовому процесі обставини з інших справ не були і не могли бути предметом дослідження. Більш доцільно

вивчити судову практику певної категорії справ та за результатами узагальнення направити відповідну інформацію [8].

Даючи рекомендації в окремій ухвалі (постанові) про вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, суд не вправі втручатися в оперативну і господарську діяльність підприємства, установи, організації чи наперед вирішувати, яке конкретно стягнення необхідно накласти на особу, винну у створенні причин та умов, що сприяли вчиненню злочину [2].

Під час розгляду однієї справи суд може винести кілька окремих ухвал (постанов), якщо вони стосуються різних питань. Про вжиті заходи протягом місяця з дня надходження окремої ухвали має бути повідомлено суд, який постановив окрему ухвалу.

Окремі ухвали можуть бути постановлені і при закінченні розгляду справи без ухвалення рішення (закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду), а також за наявності певних умов й до закінчення її розгляду. Окрема ухвала не впливає на розвиток і результат процесу і не стосується питань, що безпосередньо стосуються розгляду справи [5, с. 50].

Окрема ухвала суду є актом правосуддя, оскільки їй властиві як загальні риси, характерні для інших актів правосуддя, так і специфічні, які відмежовують її від останніх. Окрема ухвала – це правовий акт, що являє собою предмет виняткової компетенції суду; постановляється в умовах суворого дотримання процесуальної форми; набирає законної сили нарівні з іншими актами правосуддя; носить обов'язковий характер; у одній цивільній справі може бути постановлено кілька окремих ухвал; такі ухвали мають самостійний предмет впливу – негативні явища [13, с. 101].

За своїм характером окремі ухвали істотно відрізняються від інших ухвал суду першої інстанції, в яких обговорюються матеріальні й процесуальні права сторін й інших осіб, які беруть участь у справі. На відміну від них, окремі ухвали по суті не впливають на розвиток і результат процесу і не стосуються питань, що безпосередньо належать до розгляду цивільної справи [13, с. 100].

Окрема ухвала відповідає всім вимогам акту застосування права:

- 1) виноситься лише судом у встановленому законом порядку;
- 2) має державно-владний характер;
- 3) містить індивідуально-конкретні правові приписи;
- 4) має юридичну силу, в необхідних випадках забезпечується державним примусом.

Як акт застосування права окрему ухвалу викликає виникнення, зміна і припинення правовідносин [7, с. 68].

Відповідно до ст. 320 ЦПК України апеляційний суд у випадках і в порядку, встановлених ст. 211 цього Кодексу, може постановити окрему ухвалу. Суд може також постановити окрему ухвалу, в якій зазначити порушення норм права і помилки, допущені судом першої інстанції, які не є підставою для скасування рішення чи ухвали суду першої інстанції. Згідно з п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24 жовтня 2008 року № 12 апеляційні суди постановляють окремі ухвали та направляють їх відповідним особам і органам для вжиття ними необхідних заходів у порядку, встановленому ст. 211 ЦПК України, як щодо виявлених при розгляді справи причин та умов, що сприяли порушенню закону, так і щодо порушення норм права та помилок, зокрема тяганини, інших недоліків під час розгляду справи, допущених судом першої інстанції, що не фіксуються в судовому рішенні апеляційного суду.

Окремі ухвали про допущені судом першої інстанції порушення норм права і помилки направляються для їх усунення та з метою запобігання їх виникненню (залежно від характеру та кількості) до суду першої інстанції чи судді, які розглядали справу, або до відповідної кваліфікаційної комісії суддів. Отже, саме по собі скасування судового рішення не є підставою для постановлення окремої ухвали, якщо відсутні для цього підстави та умови, передбачені законом.

Викликає науковий інтерес і порядок оскарження окремої ухвали. Відповідно до ч. 2 ст. 211 ЦПК України окрему ухвалу суду першої інстанції може бути оскаржено особами, інтересів яких вона стосується, у загальному порядку, встановленому вказаним Кодексом, тобто в апеляційному та касаційному порядку. Інша справа, якщо суб'єкт оскарження окремої ухвали намагається реалізувати право на оскарження вказаного процесуального документа, постановленого судом апеляційної інстанції. У такому випадку уявляється, що оскарження окремої ухвали апеляційного суду до суду касаційної інстанції навряд чи можна вважати належною процедурою оскарження зазначеного акта суду апеляційної інстанції, оскільки окрема ухвала останнього не містить вимог, що ставляться п. 1 ч. 1 ст. 324 ЦПК України відносно того, що касаційному оскарженню підлягають рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку. А у випадках застосування ст. 320 ЦПК України окрема ухвала апеляційним судом не переглядається, а постановляється ним, так би мовити, первісно, за умов, викладених ст. 211 ЦПК України при перегляді судового рішення в апеляційному провадженні. Навряд чи можна вважати окрему ухвалу апеляційного суду ухвалою,

постановленою судом апеляційної інстанції за результатами апеляційного розгляду. Обумовлюється така точка зору тим, що при постановленні вказаним судовим органом окремої ухвали не вирішується питання про юридичну долю рішення, що є об'єктом перегляду в апеляційному порядку. Не є окрема ухвала апеляційного суду і ухвалою, що перешкоджає подальшому провадженню по справі (п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК України) [3, с. 141].

Отже, при вирішенні питання про постановлення окремої ухвали суд має виходити з того, що мають бути виявлені порушення закону, однак, на нашу думку, ці порушення повинні бути грубими, суд повинен встановити причини та умови, що сприяли вчиненню порушення. Вжиті заходи щодо усунення цих причин та умов мають сприяти поновленню прав та охоронюваних законом інтересів. Суд може постановити окрему ухвалу як з власної ініціативи, так і з ініціативи позивача чи інших осіб, які беруть участь у справі. Вважаємо, що у разі подання обґрунтованого клопотання про необхідність постановлення окремої ухвали воно повинно бути задоволено, незважаючи на те, що вирішення зазначеного питання віднесено законом до дискреційних повноважень суду.

Список використаної літератури:

1. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р.* [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
2. *Про практику винесення судами окремих ухвал (постанов) у кримінальних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 р. № 3* [Текст] // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 8.
3. *Гусаров К. В.* Особливості окремої ухвали у цивільному судочинстві [Текст] / К. В. Гусаров // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 139–141.
4. *Жога О.* В борьбе с процессуальными диверсиями не все средства хороши / О. Жога [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/3/31/22160.htm>.
5. *Жушман М. В.* Окрема ухвала суду в системі актів судової влади [Текст] / М. В. Жушман // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 115. – С. 48–53.
6. *Кот О. В.* Судові акти в господарському процесі України [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. В. Кот. – К., 2011. – 211 с.
7. *Майорова Л. В.* Частные определения судов и их классификация [Текст] / Л. В. Майорова // Правоведение. – 1982. – № 3. – С. 68–70.
8. *Матеров Н. В.* Частное определение арбитражного суда / Н. В. Матеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/7510>.
9. *Мурадян Э. М.* Частные определения суда по гражданским делам [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук / Э. М. Мурадян. – М., 1969. – 16 с.
10. *Пасенюк О. М.* Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / [О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов]; заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 704 с.
11. *Сьоміна В. А.* Окрема ухвала адміністративного суду першої інстанції: деякі проблеми правового регулювання [Текст] / В. А. Сьоміна // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. – Х.: Право, 2012. – Вип. 23. – С. 268–274.
12. *Чуйков Ю. Н.* Частное определение в гражданском судопроизводстве. – М.: Мосиздат, 1974. – 189 с.
13. *Шиманович О. М.* До питання про класифікацію ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України [Текст] / О. М. Шиманович // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – 2007. – Том 20 (59). – № 1. – С. 95–102.

The article examines the legal nature of individual decisions in civil proceedings, analyzed the provisions of the Civil Code of Ukraine concerning the procedure of adoption of separate decisions, attention is focused on the need to improve the legal regulation of issues related to a particular decision.

В статье рассмотрены правовая природа частного определения в гражданском судопроизводстве, проанализированы нормы Гражданского процессуального кодекса Украины относительно порядка вынесения частного определения, акцентировано внимание на необходимости совершенствования законодательной регламентации вопросов, касающихся частного определения.